

ИЙЭ ТЫЛ — ДЬИЭ КЭРТЭН БИЬИГЭ

Кэниики кэмнэ государство уонна общество дыиз кэргэнтэ улахан болдомтону уурар. Ол курдук быйыты 2008 сыл Россия үрдүнэн дыиз кэргэн сылыннан биллэрилиннэ. Бийиги санабытыгар, бу олус суолталаах уонна туһалаах дыһаһал Тоҕо диэтэххэ, олох сайдыыта хас биһирдии дыиз кэргэн олохтуттан тутулуктаах. Быйыл дыиз кэргэн олохун тупсарар сыаллаах араас хамсааһын сабаланыа, сана сокуоннар ыһыллыахтара, сонун дыһаһаллар ыһыллыахтара. Элбэх оҕолоох кыаммат ыалларга көмө оһуһулуо, үчүтэй олохтоох, талланиах ыаллары чыстээһин, сырдатыы буолуо – мантан бийиги дыиз кэргэн олус үөрөбүт.

Арабыг Египт Ислам саямгай төгүү куусулт буолар, түмүс түтүтэр ийиһин. Кини саккалы сөөрүк-майгылаах уонна мыйыар толкуйдаах. Ийиһиг ылар, кини үлүстөр юмө-тирэх буолар, тэнэ сыйдыһан төрүөс.

Мин оркуулары саха тылын улуу литературатын уруустарыгар ис сүрэхтэттэн ыланан үөрэбин, саха-быт суруйааччыларынанан килэ туттубун. Учууталым С.И.Еремеева эибэххэ үөрэтэр, угуулар Ол иһин олоһу адаларга, научнай-практикческэй конференцияларга, араас кунукурдуостарга малдан ситиһин саныбын. Төрөөбүт тылым үүнэрэ-сайдарга, үтүбэ сирдиир, эибэх үтүө сайдыылаах Ол курдук, быйыл үчүтэй үөрэбүм, бөрү дьаһалты көстөөх кыггылым иһин, СР Президентин сана дьыһалтаары бааламгар кыттар чыскаа тиистим. Бу үөрүүлүк тутан, мин олоғум бөрү свамей чарытхай, хара өйдөбүлэ буолан, айбуттэн-сүрэхтэттэн сүтүө суора. Быраатын Егорка кыра да буоллар, эмиэ дьиз кэргэн кэс-иолукх дьыһалтыттан туора турбат. Уһууланга сыйды-ырттан дагылаамай кыттар. Маннайы жылаастаан, кэчкэ ситиһиннээрдэх. Ол курдук, С.А.Новгородов, М.П.Макаров аарыларыгар ыстыына. Кылаас, оркуула, улус, регион таһаарыах сүрэхтэһилэргэ маннайы эбэтэр иккис жылаастаары тиксирчиги. "Кулун Куллуе-тур" олоҥхотунан салгыныа, улус уонна "Хатыу сулуу" фестивалларга ситиһилээхтик кыггыбыа.

Байылыгы уюрук дээлчилер, сана сылта үктээн ба-
ран, бийик дэри кэрдэн байрлыааһыттан чэрчигинэн үгүс
үлүнэ кэллэтибит. Охторон биһирэн тутан арыаахтаа,
холобур. Чурагач орто охкулуктарыар Саха сайдыа ма-
ла" күрөкүрүс тарынтатыт, үлүһт үлүһтүн кэтиннэ;
сыдыаттыбыт.

[illegible]

Милл жактоох аарынын нэгэн туттайын уюна жанызын
дун үүрдэ сылдыяхтын бааранын Кинилэр сахалы
агас санаалара, бүгү үгү үгүн тутушалара бийлээс
дун халыбын башына

“Олох ханнаа да мартүтэвгэр,
Илэ тылыгтан абыралы буудуаг,
Кэнэ бай байрлыгэр тэсэгтэи,
Бай дууһаланыаа, өлбөг өйдөнүг.”

Түмүндөр, төрөөбүт төрүт тыштыгын харыстаап, сүтэрнэ, иээн тутта дуораччы саңарын дээн ыһагыбын Саха тыи, саргытын сайыһыгарың! Дьыт көргөн сыла барытыгыгар нинилээх буоллун. Дьыт көргөһөн биир саннаахх сыла - бу дьыт.

Лили ПОПОВА

СА.Новгородов ватынан

Чурапчы орто оскуолатын

11-с кылаанын үөрөнзөгүттө.

Специалист трибуната

УУРДАРЫШЫ ХАРЧЫ – ОЛОХ ИРДЭБИЛЭ

"Кредит" дигэн үгдөөдүл билингки олох-хо хэс биирдиил киһини, ыалы долгутар ты-ын бонтуруус буллан эрэр диэстэхтөөр буура ыыһтарбатыйм буолуо. Күн-үүнү кредит биирэр төрүттэлэр ахсааннара хойлос-ноһор. Ол эрэри, күүһү эрэни курдук эрөөр, уурдарыт үчүгэйдэ хамсаабат хапы-таал буолан ыттарытар бөрү санаалаах аһаары тэрлэтэ арыах. Оттон бүтүн жин "Алмаа-кредитсервис" КИКТ туһунан сырдатыыкына баһарабын. Туһаннаах ыһы-тыктарга хорутуу биирдэ бу тэрлэтэ кре-диттээһиниң отделие начальнига Людмила Терентьевна Никандрова.

– Билигийн дэон-сэргэ, чахны туохса да
итгэрийгэт буолла.

- Көбөйткөз очко буулдуга эбест. Ордук олоштут тосту уларыйар исемгиз эконо-
мическай кризис сыйгыхайбыга. Туту-
туту эренэрбөтөхтөрөй! Ичинкига кэ-
нэлээс буолууну, байылыат ологу, эрэй-
суох кырдынын. Олтукалара баагыга
уурдараалара сикэ курдук сэмэийин ха-
алыста, сүүтүстүүр эрэ сыалтаах буолар-
буолбат пирамидалар үктэткэлэртэр кы-
нран бизэриггэрэ. Уурдарылыахтары
көтүскэбэт Россия сокуона киби да
көтүскэбэтэр. Бу барыта туох да үчүгэй
далбатыга. Түмүгэ бизэр - дыомукт туугу
арытын киэр сапсыйбылара, итэрбөт
уолбуттара ыраатта. Тымныах киби
ыл-кыра бизэсийэ илтиллэнэхтөрү ка-
а буолбатах. Аны да кэлэн, улаханнык
рдүү дин санаабынын. Гынан баран, хай-
ах апа олоруоохха наада.

– Харчыбыгтын ханна, туохха уган
инээрихпитин собуй? Онуоха сүтэн хаа-
лан суобар, барыс ажаллавар ким эмэ мээ-
эллэр дуо?

- Бийнхээ харчигтгай харчыг онгохуудар дийн ким дагшны үүрэгшлэтэрэ, сыйчаа бэйлэт бэйлэбитигэр үүрэгшиллэвт. Ким да куугун олоорбоко саралыахха эрх нааа. Бастаган туран, "үп-харчы булуухтаах пин" дийн бэйлэбитигэр сыал-соруук туруурукуухтаахпыт. Ол кимнэ-юура-кэмэйдлэр дохуоттаах да буолларбыт, саатар 300-1000 солкуобайы туттан кэбэхлэнкэ, ууруохха наада. Сорох дийн инвестициянан үбү-харчыны эргитиллээн үрдүк дохуоттаах, үүрүп курдук устар үтүгэх дийн дьарыыраллар дий саныылар. Онуук буолбатах. Маньаха дьалала ким төһө үрдүк хамнастааһар буолбатах, ким төһө харчыны туттубакка уураыраар сытар. Төһөнө харчыны уна-ханас мисайдылтыт, сөччөнө харчыга суох хааларын. Баайлар мезнэ-ыскайдыманын, солугта суохха туттубакка ууран иһэллэр. Оттон бийннэ барытаһа төлүрү олоорбут. Бүтөнүк улуугар хамнаспытлыһаар эбээн марайдаабыт буолалыт. Саамий, сүүрүн тулууһо манна сытар. Бийннэ хааччактаахха, элбэх харчыны уурунуохха наада.

Хамнаслыгтын ылан барам, уонаратта-
ах төлөбүрбүтүн төлүү сүүрө илөөлтигээ,
хамнаслыгтыгтан бөрт кыраны была тар-
дан ылан кэлэр кэммитигэр ууруохтаах-
пыт. Саатар, бизс бырыһыаны. Дьон туга
бир күнүнэн үлгээх-харчылаах буолбат
ээ, барыта кыраттан сарылаар. Төһөнө
эрээ сылла сарылаагыт, соччонон элбэх
харчылаах баар уооххутун сар.

— Чэд сэт. Хамшистайтан ылан ууран
ийнэм. Ол уурбут харчыбын тодоостоох
нэм калданаа үсгөөхтүн сөн лүү?

– Бүгдтэр дээдэнтүгээр олорбуз кэһини
олносорр биир сохкуобай байхыг олх-

туон сөл. Холбоур, хас күн зайы бигдэнг
солжубайы утан баран, олгумайыт бой-
бигт тусутутар сыла 20 барыһын огоро-
рун ирдэжтэхүйт. Очигутар аны 32 сү-
лээн бир мөлүһүнэһибигт; Сире-буур-
га бырага сүлдьар бир солжубайыт
бигилни мэлүжнер олгуюн сөл.

– Ортон кырдын эрэр, бизнесийлээх
буоллахына тоһо да бөйүлээри уурунуо
сүөхпүдүн.

– Бизнесийнхэн да нэгдн ууруунд сөл. Бизнесийнхэнтэргэ туһаайзамыг Пенсониал сбербанка дээр программа баар. Кылабынгай кэмдэг саралыхаа наада. Төһөнг хойгт саралыгылт, сөсөнгөй албарт ууруоххутун наада. Холбоор, харчы уурдараачы (вкладчик) түөрт сэл устата хас ий айыи 3000 солкуобайи 24 бырыһаанга устартана, төрдүс сылбылыгар мөнгө сөүтүтүр 213 400 солкуобай күүтэ сүтүтүр буолар. Ол суумага хас кылаартал айыи 11000 солкуобайи бырыһаангытгы ыларан Өсөктүн ий айыи 5000 солкуобайи 4 сэл уган эк, онтубүт 355 600 солкуобай буолар. Үчүтэй буалбатах дуо? Орубуна ордүт кыт буолар кэмдэг, сөнгүтүт үөрө нөргүт, омул сиргүт тахсаар, дьыа ылынаары гынааххыгына туһалыа этэ. Манна барытын эрдэгтэн толкуйданыаха наада Сатабыллаах, өйдөөх дьон итгэни хас эмэ салы ааһа көрөт, ий айыи ылар бизнесийлэртэн таһынан бэйэлэрэ харчы оҕостоллор.

– Барыны бары сарсынгыга көһөрөн ийэр дынгтн майгылаахпыт ээ. Элибх кэһи онугук эрэий көрөрө буолуо дуо?

– Солон эгтнэг. Олус амьх килин снугук
кухарон адьшнаттаах. Туой, "чэ, бойн, сар-
пын, кэннөө" дээн илэллэр. Ол кэннэ ум-

нууга хаалар. Кыра да злбэрт онгоруон
сэбүн өйдүүххэ наалда!

– Энгийн тэрлэлтэрт бу салаага үлэтш-
хоншалан сьрдата түспэжкн зэ.

Бизнеси кооперативчигууд харч-ны уурдларар ордух барыстаах уонна эрэл-билээх дигэ этгээхтэн багарабыт "Алмаз-кредитсервис" кооператив 2004 сылтан уон уулуһу уонна Дюкуускай куораты хабын үлэлэи олорор. Бизнеси хас да наахыггелынай программанан үлэлээбит. Бырыһыанна сылта 20-24 буллар. Кээмэтэн тутулуугаах ууруу болдоһор - аччаабыта 3 ый, бырыһыанан хас кыбаартал айыы аарыллар. Саамый үчүгэйэ дигэ бизнеси туох баар программалык ханнак да инфляцияттан эмсээлээбит курдук онгоһуллубута. Кооперативы финансылый ырыһыанна бөйүтүн мээстэтин булбут, дьохуһнаах, уопуттаах хамаанда тутан олорор. Хас биэрдигэ пай-щиктаахлытын, кылгиземстэн харчыны сатаан туттарга, кайда биктэн бизнеси олорорго үөрэтэ сатыыбыт.

Канул харчы тиах сытыа суохтаах, бэйэтэ бэйэтигэр харчыны угууа, үкүэтэ, албэтэ туруохтаах. Кылаабыһаа, хаһан, ханна, хайдах уурдаран бырыһаан ыһары, төрөтөрү, үкүэтэри билиэххэ нэһдэ. Хас биридир ороҥ олор бэйэ-талым олохтоһу-он сөл. Хойутаамыахха эрэ!

Итгэрнэвиргир буудалхыгтаа ман-
шак аадрыһынан билсэххитин сөп:
Дьоксуускай куорат, Ленин проспекта 7/1.
Билсэр тел: 42-34-00, 42-05-76. Чурапчы
сэлиниһэтигэр - Кард Маркс уул, 3. Тел:
42-949.

Туһаара СЕРГЕЕВА.

УТУУМНАРА САЛҢАНАР

Саха сиригэр кэрийдэр кэлэн олохсуйуулар көмүс хостооһуна саҕаланьытын кытары сибээстээх буолуон сөп. Мин Мырылаага кэлэн олохсуйбут, мантан кэргэниэнэн элбэх оҕону төрөспүт Пак-Чен-Ен кэрийдэ туһунан уола Степан Александрович ахтыгыттан суруйабын.

Пак-Чен-Ен бийизэхэ сурулларынан Бахчанен Александр дээн. Кини 1981 сыллаахха Хотугу Корея (билигин КНДР) Чхунжин куоратыгар элбэх оҕоох ыалга төрөөбүт. Ол кэмгэ ити дойдуга норуот оҕоро ыарахан эбит. Япония батталыгар олорор, малтэх сайдылаах дойдуга эбит. Аан дойдуга маннайгы сэрэгини кэмгэр Россияга үлэниг илти тийбэтиэхэ Кореятан элбэх адр ыччаты хомуйан илдьэн үлэлэтиптэр. 1918 сыллаахха биир борохуоска 500-чэ адр дьону тийэн Владивостока аҕалыттар. Онтон Россияга илдьэн дуогабар быһыытынан үлэлэтиптэр. Бахчанен Александр бастаан Курскка саахар заводугар, онтон кэлин Донбасска шахтерунан хас да сыл тохтоон үлэлэбэт. Ити кэмгэ олохтоохтор граждандский сэрэгэ үрүт, кыһыл буолан сэрэилэнэлэрин туһунан кэпсир эбит. Ити кэмгэ шахталарга, заводтарга үксэ кэли омуктар үлэлэтиптэр. Итинэн үлэ төлөбүр олохтоохтордоор ордук эбит. Оччолорго төлөбүр үксэ натуранан бэрилтэрэ. Рис, бурдук, саахар бээрэллэрэ. Танастара барыта саллааттар курдук эбит. Александр ити сылтан 1918 сыллаахха нуучча дьахтарын кэргэн ылан 2 оҕолоннот.

Граждандский сэрэг, революция, үгүс дьалхааннах түгэниэрин барытын этинэн-хаанынан билэн-көрөн сылдьыбыт кини. Манна олорон, оҕолоро кыра эрдэхтэринэ, граждандский сэрэг геройдарын туһунан билэр буолан кэпсир эбит. Холубур, Махнону, Петлюраны, Пархоменконы, Корниловы, Дениканы, о.д.а.

Үрүтнэр кыайтарыларын саҕана кини Николай сый куоранка баар эбит. Үрүтнэр хамандьырдара, байдар хас да муора борохуоттар олорон курууллэрип бөрөккэ хаалыттар артиллериянан ытылаан хас да борохуоту тиирдибэттерин кэпсээбитин уола Степан өйдүүр эбит. 1922 сыллаахха кэргэни, оҕолорун төрөөбүт хутордарыгар хаалларан баран атын куораттарынан сылдьан үлэлэбэт, эргиммэт.

1924 сыллаахха бэйэтин биир дойдутаахтарынын дойдутарыгар төнөөрү Владивостока кэлбэттерин ырааппысына туораттаттар. Онтон Приморьенан, Дальний Востоктан тарынан олорбуттар. Зяя кыһыл көмүс рудиттар үлэлэбэттэр. Онтон Болдубоор кэлэн үлэлэбэт. Кэлин Алдан көмүһүтү кэлэн үлэлээн, улларып ордугун кыһыл көмүһүнэн талүүлэр эбит. Старатели артыалларына наһаа халыһылар, кэрийдэри өлөртүүлэр эбит. Ол иһин төнөн Дюкуускайга хас да сыл олорбут. Онтон элбэх буолан эмиэ Алданнаыар санаанан илти эгэрэ тахсыттар. Бу кэмгэ колхозтар тэриллэн, кэрийдэри оҕурут үлэтигэр ыгыраннар элбэх кини колхозтарынан тарынан олорбуттар, үлэлэбэттэр. Онтон Александр кэрийдэ бастаан Хатылыга "Кыһыл Партизан" колхозка кэлэн үлэлэбэт.

Мырылаага 1938 сыллаахха киирбит. Ити сылларга кураан, сүт сыллар саҕаланьылар ээ. Кини оҕурутуунан дьарыктанан, колхоз оҕуруот аһын дохуот быһыытынан үлэстэн сүт, сэрэг сылларыгар

нэбиһиспэни улаханньык өрүһүбүт кини буолар, оҕу кырдьаҕастар билигин даҕаны "Александр кэрийдэ абыраабыта" дээн ахтан-санаан ааһаллар, махталлара улахан.

Александр кэрийдэ Мырылааттан Лөкүөрүгэ дээн дьахтары кэргэн ылан 6 оҕо төрөспүтэ Уола Степан Александрович кэпсиритин үлэни сылдьан наһаа элбэх кэпсиринээх эбит. айаҕа хам буолбата үһү. Россия араас историятын элбэх билэрэ. Кинилэр ол саҕана элбэх сир кэрийдэттэр эбит. Петроградтан Кавказка дэри, Варшаваттан Владивостока дэри үксүгэр вагон үрдүгэр айаныһаллар эбит. Петроградка В.И. Ленин тыл элэтин букатын чуластан истибитин туһунан кэпсээбит. Онтон Александр кэрийдэ Октябрьская революция үгүс дьалхааннарын билбит кини. Кини ити 6 оҕотуттан 20-тэн тахса сизээрдэх, биир оччо хос сизээрдэх. Билигин кини оҕолоро сорохторо пенсионерлар, сэттэрэ бары үлэтигэр. Хос сэттэрэ үөрэх суолун тутан эрэр дьоннор. Кинини кытта Чурапчы оройуонугар кэлбит кэрийдэр оҕолоро, сэттэрэ олохсуйан бары үлэтиг дьон буолулар. Хоннар (Хон Катя оҕолоро, сэттэрэ), Иган кэрийдэ сизэ (М.В. Дьячковская), Ли Катя-И.Я. Чигилинаров кэргэни оҕолоро, Мындаһаһыга Ан-Чак-Соллар, о.д.а.

Саха сиригэр кэлэн олохсуйан, үлэлиг дойдуга оҕос-тубут кэрийдэр, атын да омустар сахалар сайдалларын туһугар элбэх оҕорбуттара, оҕу-уруу төрөтөн силэ-мутук таргытара. Ыччаттара кинилэр олохторун салгыһылар.

А. МАКАРОВ,
үлэ тыл ветерана.

АЙАН ААРТЫКТАРЫНАН

чөлүгэр түбэри музей хаһаайттарын кыахтарын таһынан буолбут. Манна улус салалатын, үгүс санаалаах дьонун-сэргэтин болжолтоһоро, көмөлөрө эрбэллээх.

Ити нөҕү күнүгэр бары Мырылаага айаннаатыбыт. Билиги Павловтар кийбиттэригэр, педагогической үлэ ветераныгар, РФ үөрэҕэр туйгурулар Е.Е. Павлова дьэтигэр астардыбыт, аатырар Тэйэр Хайа таллар тахса сырыттыбыт. Ураты ылдыттымыс, үөрүннэн, элэккэй Елена Еремеевна тутар көстүбэт, бараммат уһун дьэсти, алытпаах кэрэ кэпсэ-

ры Буюкка, Катя кэтэһэн, массыналарыгар олордон "Орто дойдуга" куугунаттыбыт.

Зоопаркага тийэн көтөр-сүүрэр, үөн-көйүүр арааһын, үксүлэрин телевизорга эрэ көрөр харамайдарбытын илэ бөйүлэрин көрдүбүт. Ол эрэри айылга көңүл оҕолоро үйэлэрин тухары ичигэс уорай, тийэр килиэксэ олохтоомуттары аһына санаатыбыт. Аар тайга маанылааҕа- тайах кур түүтэ сэмэх курдук ыһаммытын, угусохаах тиригэ эрэ хаалан, тобуктаан туран күөх оҕу кырдьаһырын көрөн улаханньык курутуйдубут.

Кэргэним балта Екатерина Иннокентьевна, күтүөт, биллэх Петр Петрович Павловтар-Чурапчы сэлэниһэтин олохтоохторо бэйэлэрэ чааһынай массыналарыахтарыттан ыла билиги дьэ кэргэни сылга хаста даҕаны таскайдаан, илдьэн, аҕалан улаханньык абырыһылар. Бу да сырыга Петр Петрович талбыт сирдэригиттэр сырыттынанан, дьэбигиттэр Чакырга аҕалан биирдэ Түгэниэн туһунан күндү доммутугар, хаан-уруу аймахтарыбыттар Павловтарга барда махталбытын тиздэбит.

Николай ФИЛИПОВ,
Россия Журналистарын союһун чилиэни.

Хаартыскаларга: П. Павлов, А. Филиппова, М. Писеева, Е. Павлова, Н. Филиппов "Олохто дойдуга" (хатаһтан). Тэйэр Хайа таллар: устаттан бастагы Е.Е. Павлова.

Хас да сыл ыра санаа оҕостон быһыл эмээхсим-минийин, хоту көһөрүлүү кыттылааҕа Атафия Афанасьевнаһын, бырааппыт Минигэ Писеев кэргэни Марияһын, Петр, Екатерина Павловтары кытары Кындалга "Олохто дойдуга" музей-комплекска бара сырыттыбыт.

Тийдэригиттэн кытары дьэлтэх хаһаайка, Эрилик Эристин аатынан оҕоһоока кэргэмминин биир кэмгэ бухгалтерын үлэлэбэт А.Е. Колесова улаханньык үөрэ, дол уйа көрүстэ. "Уой даа, Агаша, Шура", - дэһин буолла. Хаһаайын-Ким Камеевич Колесов наадатыгар баран суох ээ. Александра Егоровна музей-комплекска хайдах туһуттарын, үлэтин-хамнаһын туһунан сүһүмү билиһиннэрдэ. Барытын кэрийдэ сылдьан көрдүбүт. Худуоһунньук, норуот маастара К.К. Колесов оҕоһуоттарын, уруһуйдарын сөҕө-махтайа, астына көрдүбүт.

Үөрэнэччилэргэ сааскы уһун өрөбүл кэмэ буолан экскурсияга сылдьар оҕолор элбэхтэрэ. Үрдүк сылартан хатыыскаланан, наартаах табаларынан, сыарҕалаах, ыһырдлаах аҕтарынан хатаһыһынан, үөрбүт-көппүт, астыммыт аҕай этилэр. Төһөрбүтүгэр музей үлэтигэрэ илти чэйинэн, кофеһэн, миннигэс аһынан күндүлэбэттэрэ. Махтанан, бөһүөһүлэн арахсыһыттар.

Аастыт сыллардаах халааннар, сотору-сотору түспүт дохсон ардактар уулар булууска киирэннэр, онно мууһунан чочуллан туруоруллубут оҕоһуоттары улаханньык эмээһэллэһиттэр. Балары

эннэрин сэргээн кэтэ-истэ хаһаайка эрдэттан балэмнэбэт олума, араас суол тоһоойу аһын мотуйан, күндүлэ-тэн-маһытатан, улаханньык ыһынан, сайын көрсүөх буолан арахсыһыттар. Хомойуох иһин уруккуттан билэр хаарыаннаах кинибит Елена Еремеевна ити кыһыттан сотору ыһыкка ыалдьан, орто дойдуттан арахсыһытын истэн, соһуйан эрэ хаалыһыт.

С а й ы н оҕолорбутун, сизэммитин кытары Дюкуускайга киирдэбит. Тийдэригиттэн кыта-

